

Els noms dels niguls a Mallorca

COSME AGUILÓ

En aquest escrit us volem presentar, pel seu interès, el llibre *Els noms dels niguls a Mallorca (migjorn i llevant)*, de Maria Bonet i Miquel Grimalt

Pròleg de Francesc Mauri. Edicions Documenta Balear (Palma 2004), 174 pàgines

**Trista l'auba se desperta;
damunt la costa deserta
llança l'àguila son crit;
i, pel vent espellissades,
passen negres nuvolades,
com a robes esqueixades
del vel immens de la nit.**

**La mar creixent s'avalota,
la negror que l'encapota
claps de sol fa llambregar;
i corrent a la ribera,
entre espessa polseguera
encrespen la cabellera
los blancs cavalls de la mar.**

**Ronca la cova rodona,
fingint a cada cop d'ona
bramuls de monstre furiós;
i xucla l'aigua i la llança;
si el sol a ferir-la alcança,
per entre l'escuma dansa
un iris meravellós.**

[...] Miquel Costa i Llobera

Fa cent vint-i-quatre anys que Miquel Costa i Llobera va escriure aquestes estrofes, les tres primeres del poema *Temporal*. Podria perfectament haver prescindit de signar-lo. El vers metafòric «los blancs cavalls de la mar» delata un origen pollencí, ja que només els pollencins donen el nom de *cavalls blancs* a les taques d'escuma de les ones que rompen dins la mar gran. Si fos avui que hagués de gestar tals estrofes, es veuria obligat a fer un canvi en el segon vers de la primera, ja que la costa no és precisament deserta, com ho era a finals del segle XIX i, encara, a mitjan segle XX. El paisatge aeri, però, no ha canviat tant, perquè, sortosament, l'home blanc no té encara poder per a decidir quan ha de ploure, ni quan ha de nevar, ni quan ha de fer sol. No pot desar el cel de núvols, ni pot entavellar-lo a voluntat, car seria per art de bruixeria, si ho pogués fer, elegint temps cronològic i espai geogràfic. A la contrada santanyinera, tanmateix, podríem presumir d'haver encobeït el precedent llegendari del sen Bernat Cinclaus, el constructor de sa Torre Almunia, que manipulava el preuat do de fer ploure elegint hora i lloc, per tal de multiplicar així els graners dels amics i fer minvar els dels adversaris. El poema del clergue pollencí

recrea, amb uns versos de singular bellesa, un ambient diürn summament alterat per les inclemències atmosfèriques i un molt mal estat de la mar. Un cel cobert de núvols foscos deixa diminutes clarianes per on adesiara capguaita el sol, els rajos del qual, projectats sobre el polsim que aixeca l'onatge escopit per les cavitats de la costa, fan aparèixer *banderes* instantànies de l'arc de sant Martí.

Si he pogut usar el terme *bandera* per a referir-me a les dovelles d'arrencada del magne pont, celestial i heptacromat, de construcció interrompuda, és perquè he llegit el llibre que sobre els noms dels niguls i altres fenòmens celestes han publicat la santanyinera Maria Bonet i el manacorí Miquel Grimalt. Em produeix un goig sense mesura presentar-vos-el i em sent honorat pel fet que els autors hagin pensat en mi, perquè és un llibre peoner, que a Mallorca fressa un terreny tan escassament conreat, que molt bé es pot dir que no ha albirat mai la lluentor metàl·lica de la rella.

El plaer que em formigueja la pell té una explicació de senzillesa franciscana: el tema de l'obra fricciona amb força l'eix central de les ales del meu ventall d'interessos, o sigui l'o-

nomàstica. Vivim en un món en el qual tots els productes, naturals i artificials, estan etiquetats amb un nom. La humanitat, des dels temps més remots, ha sentit la necessitat de posar noms als llocs i a les coses. Els noms afecten totes les coses del món i tots els llocs del planeta, en els quatre elements clàssics de terra, mar, aire i foc. La terra té noms i parlem de *toponímia*, la mar té noms i parlem de *talassonímia*. Per davall terra, allà on se suposa que hi ha el foc colgat, hi ha alguns, pocs, noms de lloc, perquè l'home tradicional, d'aquesta illa i d'altres indrets, no freqüentava gaire el regne de Plutó. Dins les coves, però, hi ha designacions individualitzades d'estalactites i d'estanys, algunes de les quals tenen una certa antigor. Del seu estudi n'hauríem de dir *espeleonímia*. Els autors del llibre que presentam ens mostren l'elevada intensitat, sospitada però mai evidenciada, dels noms que campen per una part del cel mallorquí. Per a tals noms de lloc flotants, *aeronímia* seria segurament una etiqueta adequada. Tenen uns referents molt especials, que disposen de tres característiques que els allunyen prou dels altres: la seva manca de solidesa, la capacitat d'aparèixer i desaparèixer, i la mobilitat.

L'obra, prologada per Francesc Mauri, té una primera part destinada a iniciar el lector en el coneixement de la classificació internacional dels niguls, que s'agrupen en gèneres i espècies, gairebé com els éssers vius. Si la llegiu, sabreu que hi ha vuit gèneres de núvols estratificats i dos gèneres més de desenvolupament vertical i que es poden classificar, segons l'altura que ocupen, en niguls alts, mitjans i baixos. Aprenem a conèixer-ne el paradigma morfològic i cromàtic, la capacitat de cadascun de descarregar aiguats, la composició, etc.

El llibre, basat sobretot en fonts orals, té com a àmbit d'estudi el migjorn i el llevant de Mallorca. En les pàgines introductòries s'ofereix una llista dels cinquanta informants principals. Són, exceptuant un enquestat solleric, de les disset poblacions de les dues comarques recercades. Per regla general, hi ha un o dos entrevistats en cada nucli, però a Sant Joan i a Son Carrió se'n consultaren tres, a Son Servera quatre, a Sant Llorenç cinc, a Santanyí vuit i a Cas Concos deu.

És realment espectacular la riquesa de noms comuns que s'apliquen popularment als diferents tipus de niguls. La metàfora hi juga un important paper. Hom parla de *babotes*, *gambirots*, *niguls borrarers*, *pedaços*, *cel encotonat*, *boires*, etc. Els puigs importants poden dur *capell*, *gorra*, *bonet*, *domàs*, *manto*, *barbes*, *beca*, *rossegada*, etc. Si el núvol en qüestió pronostica un determinat canvi, es parla de *senyal* + un nom, generalment antroponímic: *senyal d'en Terrassa*, *senyal d'en Beió*, *senyal de Llevant*. Niguls de formes poc definides prenen denominacions de *moscards* i *papallones*, *boires tendres*, *convidadores* (segurament predictorres de pluja), *cabelleres*, *coa de cavall*, etc. Si s'organitzen en bandes horitzontals amb un cúmulus de capçalera, es parla d'*ennigulats en creu*, *creuats de santa Llúcia*, *corretges*, etc. Si es tracta d'altocúmulus, veurem *cels entavellats*, *vells d'ovella*, *cabretes*, *ovelles modorres*, *rosetes*, *brou de ciurons*, *gropellat*, *roquetes*, *cel empedrat*, *s'arbre del món*, *galines*, *vinyes* (de sants diversos), *el braç de sant Joan*, *braverols*, etc. Els niguls lenticulars s'organitzen no solament en unes *llenties* convergents amb la nomenclatura científica, sinó també en *barques*, *capes de sant Antoni*, *barres*, *bufandes*, *rodets*, etc. Els cirrus es-

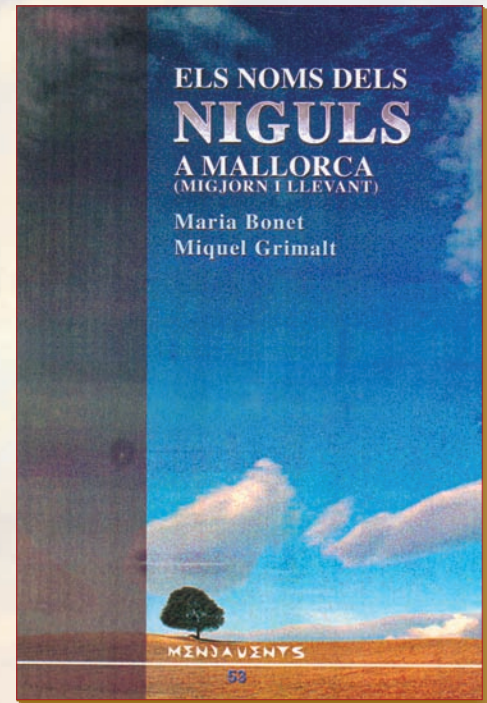
devenen *palmes*, *escabellats*, *verdancs*, *teranyines* i *lleganys* (segurament hem d'interpretar aquest darrer significant com a masculí dimensional). Els tels conformen *cels encapotats*, *cotonades de sant Pere*, *entapinats*, *escates de peix*. Podríem afegir aquest darrer sintagma a la llarga llista d'influències del món mariner sobre la modalitat lingüística dels santanyiners.

L'aparició d'un segment inicial de l'arc de sant Martí posa en boca dels informants els noms de *bandera*, *puntassa*, *banya de cabra*, etc., precedits sempre d'article.

Les postes i sortides de sol amb ennegulats fan aparèixer denominacions com *ull de boc*, *ull de porc*, *caps de mort*, *ull de perdiu*, *batzera*, etc. Alguna metàfora originada en el món mariner és prou descriptiva, com *es pop*.

És, però, en els niguls de desenvolupament vertical on la imaginació popular mostra la seva capacitat creativa. Uns núvols que tenen Santanyí com a lloc d'hostatge gaudeixen de la màxima popularitat per totes les viles dels voltants, però no se'n parla a la nostra per motius evidents. Són *es fadrins de Santanyí*, *es frares de Santanyí*, *es homonets de Santanyí*, *es homonons de Santanyí*, *es nanets de Santanyí*, *es allots de Santanyí*, *es bergants de Santanyí* i *es padrins de Santanyí*. Tanta variabilitat està en relació amb el lloc o amb l'informant enquestat. A Santanyí, per contra, he sentit a parlar d'un nom semblant localitzat més al nord: *es allots calongins*. En el llibre hi ha altres denominacions que segueixen la mateixa estructura: *es allots des Babot*, *es allots de sa Curia Blanca*, *es allots de Maó*. El cromatisme fosc apareix en noms com *es moros* i *es negrets* i la predicció de pluja a *ses mangueres*. La metàfora esdevé summament expressiva en parlar de *crestes de gall* i la designació quasi torna poesia a *sa galant dama*. L'època d'aparició pot motivar algun nom combinat amb la religiositat, com la *roda de santa Catalina*. L'expressivitat de la nomenclatura dels filblons arriba al zenit amb el nom de *sa fel de Judes*. Un nigul tempestuós especialment espès i negre rep la designació de *grop* a Santanyí i em produeix

una gran satisfacció que els autors hagin retrobat el sinònim *nuu* a la mateixa localitat. Ja vaig assenyalar la probabilitat que *nuu* sigui una supervivència, amb canvi de gènere, del reflex del llatí NUBE, conservat encara vigorosament en català medieval. La designació de *grop* pens que deu ser posterior, en haver-se interpretat *nuu* com si fos el reflex mallorquí del llatí NODUS (*nus* en català continental). La forma apilotada degué possibilitar la interpretació popular i el mot decadent va trobar d'aquesta manera un refugi segur per a sobreviure.

Una manera d'anomenar els cumulonimbus, extraordinàriament atractiva, és la personificació, que dona un indiscutible relleu al tema: *en Botilla*, *en Paratjal*, *en Fonoll*, *en Pieres*, *en Pixaprim*, *en Gerreta*, *en Cap Negre*, *n'Elies*, *en Gatell*, *en Salomó* i el popularíssim nigul cabrerenc dit *en Jordà*, són alguns dels exemples triats un poc a l'atzar. Observem que tots van introduïts per l'article personal masculí. És probable que fins i tot *n'Espirafocs* i *n'Escumabasses* siguin masculins. La raó és que són *niguls* i aquesta és una paraula de gènere gramatical masculí. Amb els topònims referits a cocons personificats passa la mateixa cosa, a diferència dels noms de les illes que són femenins (na Pelada, na Redona, etc.), perquè la paraula *illa* és femenina. Però, excepcionalment, veim en l'obra

de Maria Bonet i Miquel Grimalt núvols personificats amb l'article femení, tals com *na Guitzot*, *na Jordana*, *na Tomassa*, *na Morgana* i alguns altres. Cal preguntar-se si el femení és per influència de la paraula *boira* o si es tracta d'una supervivència de l'antic gènere de *nuu*.

El llibre, de 174 pàgines, és il·lustrat amb fotografies esplèndides i algun dibuix que possibiliten la comprensió de la temàtica en la seva totalitat. Gloses i paremiologia enriqueixen enormement aquesta magnífica mostra de la cultura popular d'un món d'observació que s'esfondra, irremissiblement confinat per la modernitat i la maleïda globalització a les golfes dels estrats més vells del nostre teixit social.

En la bibliografia de tan atractiu camp d'investigació, escassa en extrem, car no hi deu haver gaire cosa més, s'hi podria afegir l'article *Es nigul de Santanyí*, signat per Sebastià Barceló i publicat en l'almanac «El Felanigense» de 1903 (pp. 48-51), que em plau de resumir en quatre mots, conservant l'estil de l'original, incloent-hi determinats barbarismes. Veureu que entre altres coses interessants mostra la tendència que té a embassar-se el pòlie més gran de Mallorca, es Camp d'en Torrella, situat a Santanyí, i la tradicional poca fe de la gent en l'eficàcia dels polítics.

Contava un santanyiner que quan Déu creà el món assignà un nigul per a cadascuna de les ciutats i de les viles, però no pensà a posar-ne un a Santanyí. El batle i els regidors anaren en comissió cap al Suprem Mestre per exposar-li la necessitat que la vila tengués de nigul.

Però, ja fos perquè estava cansat o perquè trobava que no el mereixien, Déu els digué:

—No vaig de niguls!, ja n'he creat bastants! Anau i ja diré an es nigul de Campos, an es de Cabrera i an es de Felanitx que tenguin cura de ploure dins es vostre terme i aiximateix anirà bé.

Al cap de poc temps foren ferits del mal que temien. El nigul de Cabrera veu que el de Felanitx, fent com que acostar-se a Santanyí, li amolla per llarg i diu:

—Verderolina! Mirau que beuen bé avui per Santanyí. Ell es felanitxer ho fa d'allò més bé! Ca, ca! Ell no hi emporta que jo m'hi acost d'aquí a temps!

El nigul de Felanitx fa dos doblers d'allò mateix quan veu el de Cabrera:

—Botrada! Ja m'estalviarà una bona feina mon germà de Cabrera! Ell si ho fa així no necessitaran mon servici! Millor! I el nigul de Campos es comporta exactament igual que els seus vesins. En acabar l'any, tots els niguls van a retre comptes a Déu sobre els treballs que han fet, ço és: si han fet bonda o naufrag, barrumbades, calabruix, llemeta, flòbies de neu o aigua de bim-bolla.

—On són els niguls de Cabrera, Felanitx i Campos?

—*Pressentes!*, contesten ells.

—*Bono!* Supòs que voltros tres no vos haureu descurat d'anar a ploure a Santanyí? Anem per parts. Tu, de Felanitx, quantes vegades hi has anat?

—*Senyor!*, respon aquest, no hi he anat cap vegada, perquè creia que el de Cabrera m'havia excusat la feina, ja que molts de pics vaig veure que els abocava la senalla de casta forta.

—Ja no me'n pensava d'altra, diantre! Venga el de Cabrera. Digues, tu *Cabrerito*, quantes vegades has regat tu dins Santanyí, durant l'any?

—Jo l'hi diré, Senyor! Quan hi volia anar, vaig veure que el de Campos els abeurava per llarg i vaig creure que era per demés anar-hi.

—Ja en tenim dos! I tu, de Campos, has complit ton encàrrec?

—Veig, Senyor, que l'hauré bollada. Quan veia que el de Felanitx i el de Cabrera ho feien tan bé, no vaig sortir del meu redol.

—Idò, d'aquesta manera, ni un ni l'altre vos heu acostat a Santanyí! El de Cabrera no ha passat la mar; el de Felanitx no ha arribat més que fins a Cas Concos, i el de Campos s'ha aturat devers ses Salines i el pobre Santanyí ha quedat *en cueros*. I això és vergonya!? Aquí Déu, agafant un garrot, els diu:

—Polissons, escandalosos, mal criats, belitres! A ploure a Santanyí, s'ha dit! Mem si mos hi entendrem!

Els tres nigulats, per por de sa por i corrent de quatres, prenen les de *Villadiego* cap a Santanyí i allà buiden tots els odres. I ja ho crec que els quatre garbunyols que han segat el torrent els du dins es Camp d'en Torrella [pla d'en Torrella, a l'original] o devers la platja de ses Salines.

Ara diuen que en tornar fer diputats a corts el poble els encarregarà que diguen al govern que demani a Déu que

els enviï un nigul per a ells tots sols i que es digui *es nigul de Santanyí*. Ho aconseguiran? Serà difícil. A bon gat comanen el formatge!

En definitiva: Maria Bonet i Miquel Grimalt han fet un llibre preciós, que ens obre una finestra a un tresor onomàstic que era a punt d'anar-se'n a criar malves (o a fer vaumes, com deim parlant en pla). Vull encoratjar-los a seguir la pauta iniciada per salvar els aerònims de la resta de l'illa i els de totes les Balears. Han fet una feina bella, impagable, que fixa per escrit un bagatge singular, curull d'interès, en el nostre patrimoni lingüístic. Fóra desitjable que tota aquesta informació acaramullada, repescada de l'avantcambra de l'oblit definitiu, no quedàs només momificada en les pàgines del llibre i que recuperàssim per a l'ús viu i quotidià allò que només algunes persones d'edat privilegiades han sabut conservar. És la nostra manera particular de veure el cel, un irrepetible sistema de distingir i designar cadascuna de les blanques ovelles del cotonós ramat, en el qual adesiara i sortosament n'hi ha alguna de negra que li amolla de granat. Tot i que Francesc Mauri diu que és difícil fer-se ressò de tanta nomenclatura popular i deu tenir raó, els meteoròlegs la podrien revitalitzar un poc en les pre-diccions televisades. Hi guanyaria la llengua, hi guanyaria tot un poble i, per tant, tota la humanitat. ♦

